

de vedere al lui Hasdeu¹, fără însă a lua în considerare faptul că tradiția de la Manastirica, așa cum a mai putut fi culeasă în veacul trecut, menționa pe « Radul beg » nu ca pe unul dintre întemeietorii mănăstirii, ci ca pe unul care a reparat biserica². În consecință, « Radul-beg » al inscripției de la Manastirica trebuie căutat printre domnii de mai târziu purtând numele de Radu, iar dintre aceștia, cel căruia i s-ar putea, cu mai mulți sorți de probabilitate, atribui reparația este Radu cel Mare, ale cărui legături cu aceste regiuni ne sînt cunoscute și pe alte căi³. Această părere este întărită de cele ce reies din succesiunea evenimentelor, așa cum s-a desprins ea din cercetarea de pînă aici. Într-adevăr, hrisovul lui Dan I arată clar că, pînă la sfîrșitul domniei lui Radu, Nicodim și frații nu reușiseră încă să-și isprăvească nici măcar propria lor reședință de la Tismana; nu este de presupus însă că, înainte de terminarea acesteia, ei ar fi putut să-și împartă munca⁴ și resursele materiale⁵ pentru a construi concomitent (cum în genere s-a admis) două sau mai multe mănăstiri deodată⁶. Reiese de aici că de o colaborare între domnul român și Nicodim la zidirea unor ctitorii sud-dunărene nu poate fi vorba, dar totodată și că totmai în această vreme o inițiativă în acest sens a lui Nicodim singur sau chiar cu ajutor din altă parte este foarte puțin plauzibilă⁷.

Soarta ctitoriilor lui Nicodim sub Dan I. Fie că admitem că Radu I a murit către 1383, fie că vom accepta data mai timpurie pe care am îndrăznit să o propunem aici, un lucru rămîne totuși sigur: moartea — poate pe neașteptate⁸ — a voievodului a surprins încă neterminată noua ctitorie a lui Nicodim, Tismana. În ce privește data la care întregul complex monastic a putut fi isprăvit, documentele ne lasă în oarecare îndoială⁹: după adesea amintitul hrisov al lui Dan I, mănăstirea ar fi fost terminată înainte de 5 octombrie 1385; dar un document de la Mircea cel Bătrîn din 27 iunie 1387 pare a lăsa să se înțeleagă că lucrările nu s-ar fi încheiat decît doar sub acest din urmă voievod¹⁰. Contradicția s-ar putea explica însă — presupunînd că prin « și cele nedeșăvirșite să le desăvirșesc », din hrisovul lui Mircea, nu s-ar înțelege doar completarea înzestrării noii ctitorii cu venituri și moșii, ci noi lucrări de construcție — printr-o extindere a complexului mănăstiresc, devenită necesară în noile condiții de care ajunsese să se bucure obștea călugărească cu cîțiva ani în urmă.

Într-adevăr, din chiar hrisovul lui Dan I din 3 octombrie 1385, reiese clar că, la acea dată, obștea condusă de Nicodim poseda două mănăstiri și că ea reintrase în posesiunea tuturor satelor¹¹ și — cu o singură excepție — și a tuturor veniturilor¹² pe care i le dăruise odinioară Vladislav voievod. Mențiunea « călugării din amîndouă mănăstirile să fie de sine stătători »¹³

¹ Bibliografia la Turdeanu *Din vechile schimburi*..., p. 145—146.

² Pentru datele tradiției, vezi mai sus, p. 258 și nota 8. Tot în sensul unei reparații sau refaceri de către « Radul beg » se pronunță și Ruvarac, *op. cit.*, p. 361: «... das Kloster... später vom Woyvoden Radul beg renoviert worden...» (subl. ns.).

³ Este cunoscută ctitoria lui Radu cel Mare la Lopușnia, situată nu departe de Manastirica (vezi G. Balș, *O biserică de la Radu cel Mare în Serbia, la Lopușnia*, în « Bul. com. mon. ist. », IV (1911), p. 194—199). Din cuprinsul pisaniei bisericii pare să reiasă că Chergina pîrcălabul, rudă cu voievodul, a avut inițiativa construcției și că atît aceasta, cît și ajutorul dat de către Radul cel Mare, se datorau unor greu de stabilit legături de familie în aceste părți.

⁴ Pare probabil ca și la Tismana călugării să fi lucrat la construcție.

⁵ Durata lucrărilor la Tismana pare să indice că obștea dispunea de resurse destul de modeste (vezi și mai departe).

⁶ Chestiunea ctitorului Vratnei rămîne discutabilă, asupra ei izvoarele fiind cu mult mai sărace și nesigure.

⁷ La acea vreme regiunea Crăinei nu făcea încă parte din stăpînirile cnezului Lazăr (Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 39) și deci nu el ar fi avut un interes deosebit ca Manastirica să fie terminată înaintea Tismanei, punînd la dispoziție fondurile necesare anume pentru aceasta.

⁸ Așa ar fi, credem, de interpretat formula « прѣкрашнѣмъ же жнотѣ ».

⁹ Vezi mai sus, p. 271, nota 2.

¹⁰ P. P. Panaitescu, *Documente*, nr. 6, p. 41—45; *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac XIII—XV, nr. 25, p. 40—41 «...въ началѣ богодарованного мнѣ господства верхѣтъхъ въ зѣманъ господства-мнѣ на мѣстѣ рекомѣмъ Тисмана монастырѣ нгоже сѣктопочиниши родитѣльъ господства-мнѣ, Іу Радѣмъ воиводе, шѣтѣ повоганѣ въ зѣмнѣхъ и сѣктопочиниши братъ господства-мнѣ, Іу Данѣ воиводе, мнозѣмъ яцимъ покрѣпнѣ. Гого благоизволи господство-мнѣ, ижеко и господство, сице и самоу въспринимѣ быти, ижеко и оубѣ помѣнѣ рѣдѣти мого и братѣ... съ храмѣ прѣчистѣхъ владичици приснодѣлѣмъ Марѣ, оукрѣпнѣи всѣмъмъ приносѣмъ и доходѣи и нѣдосяврѣшнѣи исплѣнѣи... etc (= la începutul domniei mele... am aflat în țara domniei-mele: la locul numit Tismana o mănăstire, pe care sînt răposatul părinte al domniei-mele a ridicat-o din temelie și sînt răposatul fratele domniei-mele, Io Dan voievod a întărit-o cu multe lucruri. De aceea, a binevoit domnia mea ca să le fiu urmaș, precum în domnie și în aceasta, așadar să înnoiesc, pentru viața și mîntuirea domniei-mele, pomana părintelui meu și a fratelui, acest hram al sfintei stăpîne... fecioară Maria să-l întăresc cu toate darurile și veniturile și cele nedeșăvirșite să le împlinesc... »).

¹¹ Cum am arătat mai sus, în acest hrisov al lui Dan I apar în plus, față de trecut, « moara de la Bistrița și 40 de sălașe de țigani », prezentate ca danii ale lui Vladislav; ele pot fi, într-adevăr, dăruite de acest voievod, după emiterea cunoscutului său hrisov și înainte de pierderea regiunii Severinului, dar cum Bistrița se afla chiar la granița de est a teritoriului acestei cetăți, ea a trebuit să fie pierdută, pentru o vreme, odată cu celelalte posesiuni.

¹² Vezi mai departe, nota 2.

¹³ «...самодѣлѣнѣмъ быти въ всею мнѣмъ монастырю иноушѣмъ...» (Panaitescu, *Documente*, p. 39, rînd 31—32; *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac XIII—XV, p. 33).